

Anyanyelv és gyermeknevelés

Frang Gizella

Anyelvhasználat nem csupán kommunikációs eszköz, hanem a gondolkodás és a kreativitás szerves része. Bár a köztudatban sok tévhit él az anyanyelv elsajátításáról, például:

„A gyerekek olyanok, mint a szivacs. Hipp-hopp felszívják magukba a nyelvet!”; „A gyerekek bátran beszélnek, és nem jönnek zavarba, ha hibát ejtenek.” vagy éppen a legtöbbit hangoztatott érv, hogy „Az anyanyelvét mindenki megtanulja.” Ezek az állítások azonban tévesek, még ha manapság is sokszor halljuk őket, hiszen a kutatások lassan száz esztendő óta cáfolják e tévhiteket. A következőkben a gyermeki nyelvsajátítást járjuk körül korosztályi felbontásban.

Anyanyelv és kreativitás a gyermeknevelésben

A gyermekkori fejlődés során a nyelv és a kreativitás kéz a kézben jár, különösen

a koragyermekkorban lévő, valamint az óvodáskorú gyermekek esetében, akik még csak ismerkednek az anyanyelvvél. Ebben a folyamatban a kisgyermeknevelőknek, óvodapedagógusoknak,

tanítóknak kiemelkedő szerep jut, hiszen ők irányítják a gyerekek nyelvi fejlődését, és teremtik meg annak alapjait, hogy a kreativitás a nyelvi formákon keresztül szabadon kibontakozhasson.

A nyelv szerepe a gyermekkori fejlődésben

A nyelvhasználat fejlődése szoros összefüggésben áll a gyermek gondolkodásával. Az óvodáskorban a szavak jelentése, a képzelet és a valóság közötti kapcsolat még közvet-

lenebb, mint később, amikor az elvont gondolkodás már nagyobb szerepet kap. Az „itt és most” élménye az elsődleges az óvodás korosztály számára, a szavak gyakran képek formájában jelennek meg a gyerekek elméjében. Mondhatjuk azt is, hogy a szó teremtő erejű a gyermek világában: a kimondott szó él, meglevenedik, a gyerekek azonosulnak a képzeletbeli szereplőkkel, történetekkel. Hasonlóan az ősi hagyományokból fennmaradt varázsló mondókákhoz, ráolvasásokhoz. Amikor a kisgyermek az úgyneve-

zett naphívogatóval (Süss fel nap!) a Naphoz fordul, tudatában megszemélyesíti azt, kéri, hogy süssön fel, s hiszi, hogy a felhők az ő szavára, kérésére vonulnak el, s lesz tiszta, fényes az égbolt. Ez a folyamat nem csupán a szókincs bővítésében játszik szerepet, hanem abban is, hogy a gyermek megtanulja a világot értelmezni. A hangutánzó és hangulatfestő szavak, amelyek közvetlenül kötődnek az érzékeléshez, különösen fontosak ebben a korban, hiszen ezek segítenek a gyermekeknek a valóság megértésében

és feldolgozásában, miközben kreativitásukat is fejlesztik.

Kreativitás és nyelvhasználat kapcsolata

A kreatív nyelvhasználat már korán megmutatkozik. Amikor a gyermek rajzol, mesél vagy játszik, nem a valóság-hűség a cél, hanem a jelentés kifejezése. Egy egyszerű rajz, amely egy felnőtt számára firkának tűnhet, a gyermek számára összetett történetet jelenthet. Ez a fajta kreatív nyelvhasználat, amelyben a képzelet szabadon formálja a szavakat és a képeket,

a gyermekek kognitív fejlődésének az egyik legfontosabb eszköze.

A bölcsődés, óvodás gyermekeknél a kreativitás és a nyelvhasználat egymásra épül. A különböző szerepjátékok, mondókák, versek segítenek a nyelvhasználat tudatos formálásában, miközben a gyermek a valóságot és a fantáziát is képes egyszerre kezelni. A mesék és népdalok archaikus nyelvi formái tovább erősítik ezt a kapcsolatot, hiszen ezek a szövegek egyszerre segíte-

nek a nyelvi normák megértésében és a szókincs fejlesztésében.

A kisgyermeknevelők, óvónők és tanítók szerepe az anyanyelvi nevelésben

Az óvodapedagógusoknak és tanítóknak kulcsszerepe van abban, hogy hogyan fejlődik a gyermek nyelvhasználata. A helyes nyelvi minták közvetítése, az anyanyelv

iránti szeretet és a nyelvi kreativitás fejlesztése mind-mind fontos eleme a nevelésnek. A kisgyermeknevelők, óvónők és tanítók az anyanyelv-elsajátításban is az elsődleges példaképei a gyermekeknek, akik az anyanyelvi normákat – a családi minta mellett – tőlük sajátítják el. Ebben a folyamatban nem csupán a nyelvtan, hanem a helyes kiejtés, a szókincs bővítése, a szövegalkotás és a szóbeli kommunikáció is hangsúlyos szerepet kap. Az Óvodai Nevelés Orszá-

gos Alapprogramja (ÓNAP) és a Nemzeti alaptanterv (NAT) egységes keretet biztosítanak a nyelvi neveléshez, de az intézmények számára hagynak teret arra, hogy saját módszereik szerint fejlesszék a gyerekek nyelvi képességeit. Az óvodapedagógusok feladata, hogy játékos formában, a gyermekek életkorához és érdeklődéséhez igazítva fejlesszék a nyelvi készségeket.

Az anyanyelv és a vizuális gondolkodás kapcsolata

A nyelvhasználat nemcsak szóbeli formában jelenik meg a gyermekeknél, hanem szoros kapcsolatban áll a vizuális gondolkodással is. Ezt gyakran képes gondolkodásnak is nevezzük, hiszen a kimondott szó mögött megjelenik annak képe. Ebben az összefüggésben nagyon fontos a literációs fejlesztés, vagyis a könyvhöz szoktatás is.

A gyermekek a nyelv révén alkotnak képeket, és a képeken keresztül fejezik ki gondolataikat. A vizuális és verbális kreativitás tehát egymást erősíti, és a nyelv mint eszköz, közvetíti a belső gondolatokat a külvilág felé.

Ez a fajta integrált gondol-

kodás különösen fontos a gyermekkori fejlődés során, amikor a nyelv és a képzelet határai még elmosódnak. A kisgyermeknevelők, óvodapedagógusok, sőt még a tanítók is ebben a folyamatban játékok, mesék és rajzok segítségével támogatják a gyermekek kognitív és nyelvi fejlődését. Ehhez a képzésben megfelelő eszközöket sajátítanak el, emellett azonban kulcsfontosságú saját képzeletük használata. Mivel a kisgyermek a játékban teremti meg saját világát, a játékon keresztül fedezi fel a környezetét, gyakorolja az emberi kapcsolatokat, használja, fejleszti anyanyelvét, ezért a pedagógusok számára is alapvető a játékos nevelés.

Az anyanyelv elsajátításának játékos lépései

A legkorábbi időszakról az általános iskola felső tagozatáig, azaz 10-11 éves korig a játék a tanulást – ezen belül az anyanyelv elsajátítását – meghatározó módon támogatja. Kodály saját mondását is megváltoztatta: a zenei anyanyelvi fejlesztés kezdetét nem csupán a kisgyermek születése előtti 9 hónapban,

hanem az édesanya születése előtti 9 hónapban jelölte meg. Mivel az anyanyelv és a zenei anyanyelv szorosán összekapcsolódik, Kodály állítását az anyanyelvi fejlődésre is vonatkoztathatjuk. Nem véletlen tehát, hogy ma már a gyermek fejlődését, így a gyermeki nyelv fejlődését a magzati korban is vizsgálják.

Akár szülőknek, akár pedagógusoknak is segítség lehet a nevelésben, hogy mindezt felsorakoztatjuk.

Magzati korszak

Az emberi kommunikáció alapjai már a magzati élet során megfigyelhetők. A magzat érzékeli az anya érzelmeit, hangját, valamint a beszéd ritmusát és intonációját, s így képes azonosítani az anya hangját. Ezek a kezdeti nyelvi és kommunikációs élmények azoknak a készségeknek az alapját jelentik, amelyek majd a megszületés után továbbfejlődnek. A magzat nemcsak érzékeli a környezeti hangokat, hanem reagál is rájuk. A magzati időszakban tehát az anya beszéde, zenéje-éneke, érzelmi megnyilvánulása és a pocak érintése az elsődleges kommunikációs forrás.

Preverbális korszak (0–1 év)

Az újszülöttek és csecsemők felfedező játékában a világ megismerésének korai szakasza figyelhető meg. Ez nemcsak a fizikai tárgyak felfedezését jelenti, hanem a hangokkal való játékot is, melynek során kísérleteznek a hangmagassággal, hangerővel és hangzással.

A csecsemők elsődleges kommunikációs eszköze a sírás, de tekintettel, arckifejezésekkel és gesztusokkal is jelezhetnek. Már egy hónaposan is reagálnak az anya érintésére, és a szüleik hangját preferálják más hangokkal szemben. Két hónapos korukra figyelni kezdik az emberek mimikáját,

ez pedig elősegíti a későbbi utánpótlást.

A csecsemők fejlődése során az anyanyelvi hangok fokozatosan meghatározóvá válnak. Ekkor az artikulációs izmokat – az arc, ajak és nyelv izmait – a szopás folyamata is alakítja, amely fontos szerepet játszik a beszédfejlődésben. Nem véletlen, hogy az első hangok, amelyeket a kisbabák produkálnak, a magánhangzókat követő „m”, „b”, „p” mássalhangzók.

Játék a hangokkal

A csecsemők hangadásai, mint például a csettegés vagy a cuppogás, először ösztönös, majd tudatosan is ismét-

lik őket, különösen akkor, ha a szülők pozitív visszajelzést adnak. A szülőkkel való „beszélgetés” során fontos szerepet játszik a szemkontaktus, a változatos hanghordozás és a dajkanyelv használata, ami segíti a gyermek figyelmét és utánpótlási készségeit. Ez az egyszerű, érzelmekkel teli beszéd a gyermek nyelvi fejlődésének alapja.

Hangjáték és gagyogás

A négy hónapos gyermek kipróbál minden hangadási lehetőséget, beleértve az anyanyelvi hangokat és az ajakmozgás által ösztönösen képzett hangokat is (pl. ajakpattogás, cuppogás

stb.). Ebben az időszakban megjelennek az első mássalhangzók, amelyeket a csecsemő egyre többször örömmel ismétel. A hat hónapos gyermek már megkülönbözteti a mondatípusok hanglejtését és egyéb akusztikai elemeket, például a hangszín vagy ritmus változásait.

A gagyogás során megjelennek az anyanyelvre jellemző hangkapcsolatok, amelyek a későbbi szavak kiejtésének alapjai. A gyermeki halandzsák, amennyiben a felnőttek reagálnak ezekre, segítik a beszédfejlődést, ugyanígy a nyelvi játékok, a gesztusokkal és érintésekkel kísért kommunikáció is az anyanyelv elsajátításának fontos segítője.

Protoszavak megjelenése

Hat hónapos kor után a gyermek egyre több szótagot és szótagkapcsolatot ejt ki, amelyekhez a szülő visszajelzései segítenek jelentést társítani. Ezek az első „szavak” sok esetben eltérnek a valódi szavaktól, de az utánzás és gyakorlás révén egyre inkább az anyanyelv szabályaihoz igazodnak.

A nyelv elsajátítása az első év során a hangadás és az interakciók révén folyamatosan

alakul. A szülők, rokonok, nevelők és a közeli környezet támogatása elengedhetetlen ebben a szakaszban, hiszen az anyanyelv elsajátítása nemcsak a szavak ismételtetéséből, hanem a közös tevékenységekből, érzelmi kapcsolódásokból és a világ megismeréséből is fakad. Az intézményi anyanyelvi fejlesztés már egészen korán, a bölcsődei szakaszban is mindezek átfogó, összetett fejlesztését vállalja, és valamennyi tevékenységi formában alkalmazza. Feladatai között az anyanyelv csiszolása, a hangzók tiszta megszólaltatása, a helyes hangsúlyozás, a megfelelő gondolatív alkalmazása, a telt, jól vívó hang és az érthető, nyelvileg is helyes beszéd támogatása szerepel. Tehát az anyanyelv

fejlesztése és a kommunikáció különböző formáinak alakítása a bölcsődei és az óvodai gondozói, valamint nevelőtevékenység egészében jelen van. Ehhez „beszélő környezetre” (élő beszéd, és nem technika!), helyes példára és szabálykövetítésre van szükség, hiszen a környezet beszéde a gyermek számára minta. Az anyanyelv ismeretére, megbecsülésére, szeretetére elsődlegesen a nyelvi fejlesztésben lehet és kell nevelni a kisgyermeket. Mindehhez fenn kell tartani a gyermek természetes beszéd- és kommunikációs kedvét. Mivel a ma gyermeke kommunikációs hiányban szenved, ezért nagyon fontos a beszélgetési igény felkeltése, a helyes beszédviselkedés megalapozása. ●